

УДК 070:[329:316.344.42]:94(477)“2013/2014”

ФЕНОМЕН МАЙДАНУ ТА ДИСФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ У СВІТЛІ ЗМІ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Ольга Квасниця

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна,
e-mail: olha_kvasnytsia@yahoo.com*

Автор робить спробу застосувати синергетичну концепцію до суспільних та медіа-досліджень. Зокрема у статті проаналізовано феномен Майдану, функціональність та дисфункціональності політичної та духовної еліти за публікаціями українських ЗМІ.

Ключові слова: синергетика, система, біфуркація, Майдан, політична еліта, духовна еліта.

Майдан кінця 2013 початку 2014 року став суспільним феноменом в новітній історії України та світу. І якої б назви він не прибирав, чи то Євромайдан, чи Революція гідності, чи просто Майдан, він задав нову систему координат і новий напрям розвитку як для самих українців, так і для європейців. Бо саме в Києві билосся серце Європи цінностей.

Першим топосом, де Майдан оприявнювався на рівні фіксації, відображення, аналізу і оцінок, були мас-медіа та соціальні комунікації. Другим – науковий дискурс, в якому Майдан стає новим об'єктом теоретичних рефлексій соціальних та гуманітарних наук, які шукають адекватні інтерпретативні моделі, за допомогою яких можна осягнути логіку подій, що мали місце, їхню природу та подальші наслідки. Вважаємо, що саме міждисциплінарна наукова парадигма дозволить адекватно осмислити феномен Майдану та роль політичної та духовної еліти в період суспільної трансформації. У цьому контексті за методологічний підхід буде використано синергетику (концепція самоорганізації, теорія нелінійних систем), об'єктом якої є відкриті системи. І саме Майдан виступатиме такою відкритою системою; саме він виступатиме тим об'єктом дослідження, який наразі залишається незагальненим феноменом нашої дійсності, що і зумовлює актуальність наукової розвідки.

Мета та завдання дослідження: виявити можливості застосування синергетичного підходу до суспільних та медіа-досліджень, показати шляхи використання цієї методології на прикладі феномену Майдану та його відображення у ЗМІ.

Спершу окреслимо категоріальний апарат, який дозволить розширити коло загальнометодологічних понять, за допомогою яких провадитиметься подальший аналіз складних систем.

Нелінійність, складність, нестійкість, відкритість, динамічність – це властивості системи. За Л. Бевзенко, динамічна система – це такий системний об'єкт, який в кожний момент часу перебуває в певному стані. Так, соціальна система характеризується рівнем задоволеності чи напруженості, довіри, комунікабель-

ності, інтегрованості тощо. І зміна якоїсь із цих координат, спричинить зміну стану самої системи, її динаміки в цілому [1, с. 52]. Відкритість системи передбачає перманентну взаємодію із зовнішнім середовищем, тобто обмін енергією, інформацією, речовиною. Нелінійність системи спричиняє неоднозначність, невизначеність її поведінки, спектр можливих шляхів її еволюціонування. Відтак відкритість і нелінійність є базовими умовами для ефектів самоорганізації.

Нелінійна система переживає процеси, які спричиняють втрату рівноваги, а відтак і стійкості. І саме ці параметри дозволяють системі вийти на якісно новий рівень функціонування. Окрім того, такі категорії, як хаос, порядок, ентропія, дисипація, біфуркація, атрактивність, флуктуація описують особливості процесів самоорганізації.

Таким чином, концепція самоорганізації розширює горизонти дослідження актуальних і потенційних станів нелінійної системи. Відтак управління останніми передбачає ревізію традиційних підходів класичних лінійних систем і вимагає врахування таких елементів системи, як атрактивність, флуктуація і випадковість. Керувати такою системою можна опосередковано, змінюючи параметри, які нею керують, можна змінити спектр атрактивних структур, які вона може створити. Як зауважує Л. Бевзенко, тут ми виходимо на зміну самого середовища як такого. Інший спосіб – незначні впливи в точці біфуркації, які здатні скеровувати майбутню еволюцію. «Синергетика дає знання про те, як належним чином оперувати складними системами і як ефективно ними управляти. Головне не сила, а правильна конфігурація, архітектура впливу на складне середовище – систему. Малі, але правильно організовані резонансні впливи на складну систему надзвичайно ефективні. Ця властивість організації ще тисячі років назад була відкрита родоначальником даосизму Лао-Цзи і виражена вона у формі, яка вічно нас дивує: слабке перемагає сильне, м'яке перемагає тверде, тихе перемагає гучне і т. д.» [9, с. 5-6].

Отже, спробуймо подивитися на події Майдану з погляду синергетичної концепції. Джерельною базою слугуватимуть статті друкованих та Інтернет-видань («Дзеркало тижня», «Українська правда», «Збруч»).

Будь-яке суспільство є складною відкритою соціальною системою. 21 листопада 2013 року стало точкою біфуркації для українського суспільства. Після того, як уряд України ухвалив рішення про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію з ЄС, українці ввечері того ж дня самі, без допомоги політиків, організовано вийшли на Майдан Незалежності у Києві. В термінах синергетики ця угода була одним із атракторів для системи (локальний осередок нового порядку). Спершу прийшло близько 10 людей, за кілька годин – до 3000. Очевидно, що для будь-якого протесту мають бути підстави. Втім, влада вважала протестні акції малоймовірними, хоч рівень незадоволеності і недовіри у громадян зростав, що засвідчували соціологічні опитування [16]. А це вже ознаки ентропійності системи. Як зауважує Л. Бевзенко, «ріст ентропії є глибинним процесом, ... тому момент явного ентропійного вибуху важко передбачити» [1, с. 274]. Цим днем став день непідписання Угоди про асоціацію. «Біфуркаційна точка – це завжди момент виявлення прихованої активності суспільства, це точка, в якій ентропійна буря ніби чекає на поштовх до вибуху. І суспільство, яке досі вважалося пасивним, байдужим і зосередженим лише на своїх проблемах виживання, раптом виявляє і достатню компетентність, і високий ступінь небайдужості» [1, с. 274].

Соціальна система почала самоорганізовуватися. Підтримати курс на Європу прийшли люди різних вікових груп, скандуючи «Україна – це Європа»,

пам'ятаючи Помаранчеву революцію, яка мала місце рівно дев'ять років тому. Акцію протесту проти згорання євроінтеграції було оголошено безстроковою. Згодом на Майдан підтримати активістів прийшли опозиційні політики (контреліта). Останній факт дуже промовистий в контексті нашого методологічного підходу: не політики організували мітинг, а мітинг люди організували самі. Аналогічні акції протесту відбулися у кількох обласних і районних центрах. Чимало аналітиків, експертів, публіцистів України і світу відреагували низкою публікацій, які засвідчать глибинну трансформацію української нації та гостру потребу в національному лідері. Як зазначив публіцист А. Окара, «Тепер я знаю, що таке народження нації на барикадах. Влада, починаючи з 30 грудня, зробила все, щоб розірвати суспільний договір з народом і втратила легітимність. Опозиція за цей час зробила все, щоби дати можливість Майдану, громадському суспільству в цілому самоорганізуватись – без влади і без опозиції. Наступний крок – це самовизначення Майдану, народження нових людей, нових ідей, нового бачення майбутнього (не такого «ура-європейського», як здавалось донедавна), зрештою – нової української держави, нової України-Русі». І далі: «Лише радикальне переформатування самої філософії українського буття, лише народження суб'єктної еліти та суб'єктного бачення власного майбутнього, лише спасіння од феодально-олігархічного рабства, лише нове самоусвідомлення. Надіятись залишилось – лише на творчу енергію суспільства та на Бога... Майдан може і повинен стати прообразом нової України, нового суспільства, нових людей» [14].

І саме ця конструктивна енергія запустить процес когерентності, коли елементи системи будуть чути один одного, а відтак діяти узгоджено на великих відстанях. Україною прокотилася хвиля євромайданів. Адже суспільству йшлося не просто про зміну зовнішньополітичного курсу держави, йшлося про зміну цивілізаційної парадигми. «Майданне протистояння має системний характер, – зауважує публіцист М. Рябчук, – як зіткнення двох світів, двох політичних культур, двох систем цінностей – «Європи», уособлюваної Євросоюзом, і «Євразії», уособлюваної путінською Росією, Януковичевою «Сім'єю» та проплаченими тітушками на вулицях Києва. І далі автор продовжує: «Українці ось уже втретє намагаються довершити оксамитову революцію, яка ще в 1989 році змела авторитарні комуністичні режими у Східній Європі, проте загальмувала на українському західному кордоні, котрий поступово перетворився на кордон цивілізаційний – кордон між світом, де панує право, і світом, де панують сомалійські пірати, що позахоплювали собі цілі держави разом із їхніми мешканцями як заручниками. Ані в 1991, ані у 2004 українцям не вдалося здійснити цивілізаційний прорив – із Євразії у Європу, і не знати, чи вдасться тепер. Але можна не сумніватися, що спроби триватимуть...» [17].

Так, 24 листопада на мітинг «За Європейську Україну» прийшло вже близько 100 тисяч осіб. У заяві координаційної ради столичного Євромайдану йшлося про вимогу відставки уряду М. Азарова, відновлення курсу на євроінтеграцію, призупинення політичних репресій. У разі відмови Президента виконати свої конституційні обов'язки – домагатися імпічменту президента за державну зраду. Цікавим з погляду методологічного підходу є такий пункт заяви: «Євромайдан залишається **відкритим майданчиком** (підкреслення наше. – О. К.) для висловлення позицій, акцій, дискусій для політичних та неполітичних об'єднань» [11]. І саме ця відкритість системи задаватиме нові «параметри порядку» для самоорганізації. Що більше, інформація, один із чинників впливу на нелінійну систему, впорядковуватиме її. Адже інформаційні потоки – чи то прями трансля-

ції з Майдану, чи аналітика в українських і світових ЗМІ, як і, зрештою, виступи на усіх недільних вічах громадських діячів (моральних авторитетів) – потужно структурували Майдан як систему.

Ніч з 29 на 30 грудня стала піком біфуркації соціальної системи, за логікою якої, пройшовши точку неповернення, події набувають непередбачуваного характеру і можуть розгортатися вкрай несподівано і непрогнозовано. Як відомо, 30 листопада, близько 4-ї ранку, «Беркут» силою «очистив» Майдан Незалежності від людей, що виступали проти невідання угоди про асоціацію з Євросоюзом. Майдан брутально зачистили. Такого в новітній історії України ще не було. Навряд чи хтось уявляв собі такий розвиток подій. Адже Майдан впродовж тижня був більш-менш спокійним, суспільні коливання почали затухати. Ситуацію необхідно було повертати в правове русло. Втім, політична еліта держави обрала силовий метод залагодження конфлікту, чи то через неузгодженість дій і планів керівництва силових відомств, оскільки Президент України В. Янукович зняв із себе відповідальність за силовий розгін мітингувальників та засудив його, чи то через страх втратити владу, чи вплинули ще якісь невідомі/випадкові чинники (вони ж флуктуації). Без сумніву, якби влада не застосувала цей варіант розв'язання конфлікту, події розгорталися б за цілком іншим сценарієм. Якщо спершу прихильниками Майдану були ті, хто виступав за євроінтеграцію, то після кривавого розгону їх число зросло в геометричній прогресії, оскільки люди виступили проти брутального застосування сили з боку влади щодо мирних громадян. Саме цей день став емблематичним. Люди, подолавши страх і розгубленість, прийшли до Михайлівського собору, який став прихистком у ніч розгону. Саме з цього моменту мирний протест почав переходити у революційну фазу. Майдан став Революцією гідності.

Влада не дослухалася до пересторог експертів. Як зазначила в коментарях «Українській правді» директор Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» Ірина Бекешкіна, «Наслідки (силового розгону Майдану) обов'язково будуть. Люди налаштовані радикально... Для загострення ситуації в країні не потрібна більшість, для цього потрібна критична маса радикально налаштованих людей, а вони є. Соціологи постійно попереджали, що готовність до протестних акцій в Україні висока. Тобто, соціологи прогнозували, що такі виступи можуть бути, але таку масштабність, природно, вони не очікували», – уточнила І. Бекешкіна. «Можна заміряти температуру, але ніхто не знає, що стане поштовхом. Жоден соціолог не прогнозував таку повністю тупу дію влади, як жорстоке побиття беззахисних, незброєних студентів на площі, і ми бачимо, що основним мотивом було це», – констатувала соціолог. При цьому вона підкреслила, що «Майдан був справжньою реакцією народу», про що свідчать дані соціопитування, згідно з яким 92% учасників Майдану, які приїхали з інших регіонів, зробили це самостійно, і приїзд лише 8% був організований партією або громадською організацією [7].

Дії політичної еліти з метою консервації суспільного стану радикалізували народ. Як зауважує Л. Бевзенко, «хоч би які силові механізми були задіяні для збереження певного режиму, певної структури соціальних відносин, може настати момент, коли всіх цих зусиль буде замало для стримання внутрішньої потреби у новому порядку. Саме така ситуація виникає у соціумі відповідно до його здатності до самоорганізаційного пошуку життєздатних форм свого існування у випадку, коли нежиттєздатність попередніх форм стає незаперечною» [2, с. 124].

Уже 8 грудня відбувся так званий «Марш мільйонів», коли на Майдані Незалежності у Києві зібралося більше півтора мільйони людей, які закликали владу припинити насильство стосовно мирних демонстрантів. У тексті звернення як до влади, так і до опозиції було висунуто ряд вимог. Зокрема від влади вимагали звільнити політв'язнів, вивести спецпризначенців з вулиць Києва, а також гарантії незастосування репресій до учасників демонстрацій. Від опозиції – відновлення Конституції 2004 року, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, прийняття нового Закону про вибори, прийняття Закону про люстрацію, а також консолідації опозиційної команди і план реформ на перший рік діяльності при владі.

Біфуркаційна тектоніка дала ще один поштовх – в ніч з 9 на 10 грудня «Беркут» та Внутрішні війська почали зачищати барикади демонстрантів. Нічне протистояння тривало кілька годин. Відбулося чергове структурування соціального простору і система вийшла на якісно інший рівень. Беркут прорвався за барикади і почав відтісняти людей. Жінок і дітей зібрали на сцені та довкола неї. Люди молилися і трималися з останніх сил, щоб не заплакати від безсилля і страху. Дзвін Михайлівського собору став сигналом по допомогу. З усього Києва люди йшли на Майдан. Такої самоорганізації не сподівався ніхто.

У коментарях «Українській Правді» про нічні події О. Шкатов сказав, зокрема таке: «Три головних враження ночі. Перше – це барикади, а точніше їх захисники... Ті хлопці, що втримали кордон на Інститутській, що не дали пробитися «Беркуту» перед Профспілками, а Внутрішнім військам з Михайлівської – справжні герої! Друге – вилазка «Беркуту» під КМДА (Київська міська держадміністрація) ... Такого згущення народної ненависті – на щастя, котра перелила через край лише раз, і то ненадовго – я ще в житті не бачив! Третє: самоорганізація та шалена взаємодопомога. Всюди, на кожному кроці. Це було неймовірно» [23].

11 грудня польська газета «Факт» на знак підтримки Євромайдану вийшла українською мовою. Того ж таки дня у 20 містах світу відбулися акції солідарності з українським Євромайданом. Як зауважив Є. Сверстюк з приводу цих подій: «До честі українського народу, він гідно відреагував на брутальне насильство влади, яка досі звикла до таких, більш чи менш прихованих, погромів, грабунків та залякувань. І це є одним із великих моральних здобутків Майдану» [19].

Натомість в країні розпочалися переслідування журналістів та громадських активістів. На Майдані було оголошено мобілізацію. В регіонах розпочато формування загонів самооборони. Демонстрантів влада почала називати «терористами». Під цю категорію потрапляли геть усі, хто поділяв погляди Майдану і долучався до його організації. Навіть люди похилого віку, які розчищали брук від криги.

Майдан став добре відлагодженим механізмом, що жив за власними законами, точніше за законами самоорганізованих систем. Так, характеризуючи феномен останнього, Є. Сверстюк у статті «Ми знову є!» підкреслив: «Майдан самоорганізовується, майдан само захищається. Майдан витворює той особливий клімат моральності, коли кожен дає свій позитивний внесок, витворює дух братерства і солідарності» [18].

За три тижні спротиву він став унікальним феноменом: від барикад і загонів самооборони – до кухні, шпиталю, адвокатури, Бібліотеки Майдану та відкритого Університету. Його мотто стали слова: «Я – крапля в океані, що змінить країну», що яскраво засвідчує трансформацію совка у новий тип української людини. Учасниками Майдану були люди всіх вікових категорій і соціальних

станів (від найвищих до найнижчих, від наймолодших до найстарших). Цікаво, що самі учасники усвідомлювали силу синергії. Ось як прокоментував «Українській правді» **Олексій Шеметюк, архітектор за фахом, характер Майдану**: «Потрібно, мабуть, проводити серйозний філософський аналіз усього цього. Поверхнево можна сказати, що це приклад потужної синергетичної соціальної роботи. Синергія – термін, який несе в собі феномен самоорганізації. Приклад синергетики –візерунки на склі після морозу. Немає координаційного центру, але мільярди молекул складаються в певну фрактальну схему, яку можна описати математично. Я вважаю, що саме це відбувається зараз на Майдані. Рівень усвідомленості нації піднявся настільки, що вона може абстрагуватися від необхідності мати лідера і може збиратися просто заради якогось гасла, ідеї – соціальної, культурної, економічної. Це той випадок, коли людей може зібрати ідея, а не поводитир» [6].

Хоча саме Майдан продемонстрував відсутність національного політичного лідера і гострий суспільний запит нову політичну еліту. Що більше, концепція самоорганізації може пояснити, чому саме духовна еліта (моральні авторитети), а не політична еліта очолює соціум у кризові моменти життя. Йдеться про те, що рівень соціальної стабільності визначає запит на ту чи іншу елітну групу. «Лише за часів найбільших зламів еліта стає переважно духовним провідником, а не просто обіймає керівні посади, займає найвищі поверхи соціальної будови, виконує функції збереження соціального порядку, спираючись, більшою чи меншою мірою, на силові методи, маючи певну інфраструктуру, що забезпечує виконання цих функцій» [2, с. 124]. Є. Сверстюк у публіцистичній статті «Уроки з Майдану» зазначив таке: «Ми завжди знали, що наш народ кращий за тих, хто його представляє. Визрівання людини до служіння – дуже тривалий процес плекання в собі моральних чеснот. Без них, без гідності пнуться наверх амбітні честолюбці і швидко падають. А народ так чекає на людину з покликанням і почуттям відповідальності. Чекає на тих, кого можна любити і поважати. Як багато високих вакантних місць! Може, майдан стане для багатьох першою школою служіння, поваги, відповідальності, довіри. Може, тут прокинуться приховані сили молодих людей, готових служити громаді і ставати авторитетними лідерами. Тільки такий тип людини витіснить із нашого політичного простору тих, непотрібних, що сіють тільки зневіру в народі. Кожен може стати потрібним, коли нестиме посильну ношу. І, як це не модно в наш час, а нестиме безкорисно. Майдан є такою школою безкорисності, поєднаної з ризиком. Тут пізнають свої приховані можливості швидше, ніж за роки пристосування до умов нашого корумпованого суспільства. Без випробування нема характеру» [19].

Ба більше, хроніка подій Майдану розгортатиметься таким чином, що люди готові будуть віддати життя за свободу.

Вся світова спільнота засудила дії української влади щодо шляхів розв'язання конфлікту. Ані круглий стіл за участю всіх президентів України, ані зустрічі з церковними ієрархами, послами США та країн ЄС не дали позитивних результатів.

Біфуркаційний каскад подій почав набувати непередбачуваного характеру. Так, 16 січня 2014 року Верховна Рада України прийняла закон «Про внесення змін до закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян», які Президент згодом підписав. Цей репресивний пакет фактично запроваджував ряд обмежень демократичних прав і свобод, в тому числі і свободи слова, що у висліді дало підстави опозиції (контреліті) назвати його «державним переворотом»: «Це де-

монстративний перехід до диктаторського режиму, де не існує права збиратися, мислити, де не існує закону, громадянських прав і судочинства. Це не ситуативна зневага законами, Конституцією, здоровим глуздом. Це державний переворот, за вчинення якого повинні бути покарані і його організатори, і безпосередньо виконавці» [12].

Ось як прокоментувала події 16 січня В. Сюмар в статті «Точка біфуркації Єврореволюції» в Інтернет-виданні «УП»: «Події 16 січня у Верховній Раді стали точкою біфуркації для всього протестного руху, який відбувається в країні з 21 листопада. Фактично, вони показали голу правду, яке виглядає зовсім непривабливо – на фоні наймасовіших і найтриваліших в історії акцій протесту, в яких кількісно задіяні мільйони українців, а географічно вся Україна, влада може без жодних проблем реалізовувати свої найпотаємніші бажання. Суть цих бажань проста – монополія на владу, гроші і силу. <...> зникла надія на вибори 2015 року» [20]. Як вихід, журналістка запропонувала опозиції чіткий алгоритм легітимних дій, які би унеможливили запровадження імпортованої з Росії політико-правової моделі панування чинної політичної еліти. Інакше – усі зусилля Майдану будуть знівельовані. Як зазначає автор статті, «Тисячі цих людей вже майже два місяці живуть на Майдані, сотні тисяч вклялися в нього своїми ресурсами, кілька мільйонів – своїм часом, десятки мільйонів – своєю підтримкою... Майдан без політичних кроків та легальних інститутів не дає відповіді на базове питання впливу на ухвалення рішень та встановлення правил гри в країні. А це означає, що без цих політичних рішень та волі для їхнього втілення енергія Майдану піде на підігрів зимового повітря і обернеться роками розчарування, безнадії та подальшої стрімкої деградації країни» [20]. Як бачимо, обізнаність автора із синергетичною концепцією дозволяє їй аналізувати феномен Майдану в категоріях нелінійних систем. Адже розуміння того, що відкрита система постійно змінюється не лише в позитивний бік, а й в негативний: режим спроможний знівельовати Майдан – В. Сюмар апелює до конкретних лідерів з вимогою «чути про кроки, а не запевнення у рішучості», що дозволить розв'язати складну ситуацію і прийти до суспільного консенсусу [20].

Уже 19 січня під час недільного віча відбувся так званий «штурм Грушевського» з боку євромайданівців, які намагалися прорватися до урядового кварталу. Це було не що інше як гостра реакція громадян на запроваджені закони та неефективність перемовин між сторонами. Влада у відповідь застосувала гумові кулі, світлошумові гранати та сльозогінний газ. Як результат, кілька загиблих та сотні поранених. Що більше, влада у своїх діях пішла не просто на стримування актів протесту, вона неодноразово організовувала «антимайдан» за участю так званих «тітушок» (людей, що за гроші вчиняли антизаконні дії), викрадення та катування громадських активістів, затримання журналістів тощо. Черговий раунд переговорів, що відбувся 25 січня між опозицією та Президентом, не дав бажаного результату щодо деескалації конфлікту, оскільки влада не погоджувалася скасувати диктаторські закони, а лише внести зміни до них, запропонувавши опозиціонерам кілька посад в уряді. Тоді як опозиція вимагала конституційних змін та дочасних президентських виборів. Врешті-решт, влада вдалася до певних поступок: 28 січня Прем'єр-міністр М. Азаров подав у відставку, а наступного дня Верховна Рада скасувала «диктаторські закони», а також ухвалила закон про амністію за сценарієм влади. Згідно з останнім відмітингувальників вимагали впродовж 15 днів звільнити органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади та автошляхи в Києві та інших містах України. Очевидно, що вдавані поступки з боку влади були неприйнятними для

учасників Майдану, особливо на фоні репресій, що відбувалися в державі. В коментарях «Українській Правді» активіст Громадського сектору Євромайдану В. В'ятрович оприлюднив дані, згідно з якими за неповні три місяці мирного протесту жертвами репресій стали 1739 людей, з яких 4 загинули, а 35 вважаються безвісти зниклими [5].

Ескалація напруги в державі не спадала. Реакцією світової спільноти стала Резолюція Європейського парламенту, згідно з якою «уряди 28 країн-членів ЄС отримали зелене світло, щоб перейти від численних погроз застосувати санкції до конкретних дій стосовно введення обмежувальних заходів щодо вищих посадовців при владі в Україні, їхніх близьких родичів та олігархів» [6].

Якщо Майдан був відкритим топосом до діалогу і обміну інформацією, то політична еліта режиму В. Януковича лише позірно вела діалог зі суспільством, в тому числі з моральними авторитетами. До слова, Ініціативна група створена у двадцяту річницю референдуму, до якої входять чільні представники національної інтелігенції: В. Брюховецький, Б. Гаврилишин, В. Горбулін, кардинал Л. Гузар, І. Дзюба, М. Маринюк, М. Попович, Є. Сверстюк, В. Скуратівський, І. Юхновський. Відтак, голос Ініціативної групи «Першого грудня» чула лише сторона Майдану. Її програмний документ – «Національний акт свободи», як зазначає «Українська Правда», 14 лютого було передано голові Верховної Ради. Цей акт був пропозицією суспільного договору, **«що містить узгоджені кроки з виходу із гострої політичної кризи, в якій опинилася Україна, та визначає особливості функціонування політичної системи держави на період до ухвалення нової редакції Конституції України»** [12].

Цей документ пропонував засади політичного врегулювання кризи, формування Уряду народної довіри, конкретні заходи з відновлення справедливості у суспільстві, пріоритети змін та завдання перетворень. Також він передбачав якісно новий спосіб і механізм громадського контролю за діями влади, в особі представницького органу Ради народної довіри. Реакцію тодішньої політичної еліти неважко було спрогнозувати, адже суспільні реформи їй були непотрібні. Відтак «Національний акт свободи» було проігноровано. Натомість події 18-20 лютого 2014 року увійшли в історію України й світу як «чорний день Європи». Події цих днів – це останній біфуркаційний поштовх, який докорінно змінив ситуацію і на Майдані, і в державі. Влада застосувала вогнепальну зброю, підпали та водомети проти мирних демонстрантів. З цього приводу міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт зазначив: «На вулицях однієї з наших столиць вбивають людей. Їхні вимоги були простими та природними: демократія, реформи, європейське співробітництво. Їхнє бажання було тим, чого вже довгий час бажав весь український народ. ... Сьогодні Президент Янукович заплямував свої руки кров'ю. І я боюся, що шлях, який він обрав, приведе до ще більших страждань та жорстокості. Він був єдиним, хто міг запобігти вбивствам, запропонувавши конструктивну співпрацю з демократичною опозицією. Натомість, їм було показано кулак. Люди були вбиті з вогнепальної зброї ...» [3].

На Майдані загинуло більше ста осіб. Саме ці люди ввійдуть в історію України як «Небесна сотня», що поклала своє життя за свободу, гідність і демократичні права. Щойно 20 лютого Верховна Рада прийняла постанову про припинення вогню. Наступного дня між владою та опозицією було укладено угоду про врегулювання кризи в Україні, з метою негайного припинення кровопролиття та уникнення розколу держави. Угоду засвідчили міністри закордонних справ Німеччини, Польщі та Франції та спецпредставник Президента Російської Федерації. Відповідно до цього документа в державі мала бути проведена Кон-

ституційна реформа, сформовано уряд національної єдності та проведені дочасні президентські вибори не пізніше грудня 2014 року [21].

Конфлікт мав би себе вичерпати. Втім реакція Майдану була протилежною. І цю ситуацію чи не найкраще пояснить синергетичний підхід. Адже три попередні місяці – це феноменологія біфуркаційного піку. Відтак події можуть розгортатися вкрай несподівано і непрогнозовано. «В такі моменти (в точці біфуркації. – уточнення наше – О. К.) головне чинити швидко і рішуче, не втратити шанс, і логіка тут не потрібна», зауважує Л. Бевзенко [1, с. 276]. Громада висунула ультиматум: відставка президента до 10 години ранку 22 лютого. Ситуацію переломив один із сотників Майдану В. Парасюк, який перервав виступ лідера фракції «УДАР» В. Кличка: «Ми зробили переломний момент всі. Ми дали шанс політикам, щоб вони стали майбутніми міністрами, президентами, а вони не хочуть виконати одну умову – щоб зек пішов геть! Друзі, я не буду багатослівним. Не хочу розводити тут дурних розмов, якими нас годують два з половиною місяці, я не вірю в ці важкі політичні процеси, про які вони говорять. 77 людей поклали голову, а вони домовляються», – додав він. «Я вас дуже прошу: підтримайте ту річ. Я вам кажу від своєї сотні, де є мій батько, який приїхав сюди: якщо ви завтра до 10 ранку не виступите із заявою, щоб Янукович ішов у відставку, ми йдемо на штурм зі зброєю, я вам клянуся», – підкреслив сотник [10].

Відтак президент В. Янукович, як і вся його команда, рятувалися втечею з країни. 22 лютого 2014 року Верховна Рада як єдиний легітимний орган взяла на себе всю повноту відповідальності за ситуацію в державі.

Отож Майдан засвідчив кілька фундаментальних трансформацій.

По-перше, в Україні завершується цикл пострадянських перетворень на теренах Східної Європи, які розпочалися в 90-х роках ХХ ст. Йдеться не лише про відновлення держави в 1991 році. Йдеться про формування нової системи влади, яка була б необтяжена посткомуністичним минулим. 2004 рік був репетицією подій 2014 року. Поразка Помаранчевої революції (в сенсі змарнованої колосальної народної довіри) навчила суспільство покладатися не на політично-го кумира, а передовсім на самого себе; навчила бути раціональним і критичним до представників політичної еліти.

По-друге, завдяки Майдану відбулася зміна цивілізаційної парадигми. Вибір між Європою і Євразією, між силою права і правом сили українське суспільство зробило остаточно.

По-третє, Майдан засвідчив трансформацію патерналістського «совка» у свідоме громадянське суспільство, яке готове брати на себе відповідальність. Йдеться про формування нового типу людини: людини мотивованої, з новою системою мислення, ідей та цілей. Людини, котра чинячи ненасильницький опір, зуміла відстояти власну гідність. Людини, котра подолала суспільну відчуженість. Недовіра, розгубленість, фрустрація, розпач, страх та апатія змінилися на небачену самоорганізацію, взаємодопомогу та жертвовність. Саме цей суспільний капітал – це один із найбільших здобутків Майдану. Що більше, суспільні інститути повернули собі довіру громадян. Йдеться про Церкву, громадські організації та ЗМІ.

По-четверте, Майдан засвідчив гостру потребу в якісному оновленні політичної еліти та спроможність народу повалити будь-яку владу, яка порушує закон.

По-п'яте, Майдан підтвердив запит на нові суспільні смисли, а не фальшиву риторику. Смисли, котрі будують і об'єднують, а не руйнують і роз'єднують націю.

Отже, повищий аналіз дозволив показати застосування синергетичного підходу до суспільних та медіа-досліджень, зокрема феномену Майдану та його відображення у ЗМІ. Саме концепція самоорганізації дозволяє пояснити становлення, структуру, механізм дії такої відкритої системи, як Майдан, що засвідчує чинність теорії нелінійних систем у гуманітаристиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
2. Бевзенко Л. Проблема еліти з погляду соціальної самоорганізації / Л. Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 2. – с. 118-135.
3. Більдт К. Чорний день у Європі: Декларація зовнішньої політики 2014 року щодо України [Електронний ресурс] / К. Більдт // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/19/7014861/>
4. Грабарская А. В экстремальных условиях. Как известные люди стали волонтерами Майдана [Електронний ресурс] / А. Грабарская. – Режим доступу : http://life.pravda.com.ua/person/2013/12/15/145711/view_print/
5. Жертвами репресій стали 1739 людей – майданівці [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/3/7012511/>
6. Зельвенська Ю., Каленюк Д., Розумні санкції, або Як подолати «глибоку стурбованість» [Електронний ресурс] / Ю. Зельвенська, Д. Каленюк. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/17/7014050/>
7. Застосування сили до Майдану призведе до радикалізації і розколу – соціолог [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/10/7005837/>
8. Князева Е., Курдюмов С. Интуиция как самодистраивание / Е. Князева, С. Курдюмов // Вопросы философии. – 1994. – №2. – С. 111.
9. Князева Е.Н, Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение диалог с И. Пригожиным / Е. Князева, С. Курдюмов // Вопросы философии. – 1992. – №12. – С. 5-6
10. Люди поставили ультиматум: відставка Януковича до ранку [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/21/7015590/>
11. Мітинг на Майдані Незалежності залишатиметься до 29 листопада [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/24/7002947/>
12. Національний Акт Свободи [Електронний ресурс] // Ініціативна група «Першого грудня». – Режим доступу : <http://1-12.org.ua/prohrami-dokumenty/natsionalnyj-akt-svobody>
13. Оппозиция назвала события в Раде 16 января «черным четвергом» [Електронний ресурс] // Зеркало недели. – Режим доступу : http://zn.ua/POLITICS/oppoziciya-nazvala-sobytiya-v-rade-16-yanvarya-gosperevorotom-136797_.html
14. Окара А. Сьогодні або ніколи! Слабкодухість веде опозицію до втрати легітимності [Електронний ресурс] / А. Окара // Українська правда. – Режим доступу : http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/52a87fb55e78d/view_print/
15. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М., 1986. – С. 162-163.

16. Протестні настрої населення: останні тенденції [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013-year/hihvihvihhihuhuhuuu.htm>
17. Рябчук М. Майдан 2.0. [Електронний ресурс] / М. Рябчук // Збруч. – Режим доступу : <http://zbruc.eu/node/16546>
18. Сверстюк Є. Мизнову є! [Електронний ресурс] / Є. Сверстюк // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/12/3/7004568/>
19. Сверстюк Є. Уроки з Майдану [Електронний ресурс] / Є. Сверстюк // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/12/11/7006009/>
20. Сюмар В., Сушко О. Точка біфуркації Єврореволюції [Електронний ресурс] / В. Сюмар, О. Сушко // Українська правда. – Режим доступу <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/01/18/7009889/>
21. Угода про врегулювання кризи в Україні [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/21/7015533/view_print/
22. Україною покотилася хвиля євромайданів [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/22/7002798/>
23. Штурм барикад. 11 грудня. Ніч та ранок спротиву [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/12/11/7005267/>

THE PHENOMENON OF MAIDAN AND DYSFUNCTIONALITY OF POLITICAL ELITE: SYNERGETICS APPROACH

Olha Kvasnytsya

*Ivan Franko National University of Lviv,
General Tchuprynka Street 49, 79044, Lviv, Ukraine,
e-mail: olha_kvasnytsia@yahoo.com*

The author makes an attempt to prove a self-organisation approach to the social and media studies. The article analyzes the phenomenon of Maidan, functionality and dysfunctionality of political and spiritual elite in publications of Ukrainian mass media.

Key words: synergetics, bifurcation, Maidan, political elite, spiritual elite.

ФЕНОМЕН МАЙДАНА И ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В СВЕТЕ СМИ: СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Ольга Квасныця

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львов, Украина,
e-mail: olha_kvasnytsia@yahoo.com*

Автор пытается применить синергетическую концепцию к общественным и медиа-исследованиям. В частности анализируется феномен Майдана, функциональность и дисфункциональность политической и духовной элиты по материалам украинских СМИ.

Ключевые слова: синергетика, система, бифуркация, Майдан, политическая элита, духовная элита.